

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Рутковська Олена Миколаївна

Методичні рекомендації

**МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Полтава, 2021

Рутковська Олена Миколаївна. Методика організації позаурочної роботи учнів з трудового навчання: методичні рекомендації. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2021. 22 с.

Зміст

Вступ	4
1. Планування і організація особистісно орієнтованої самостійної роботи школярів у позаурочній роботі з трудового навчання	5
2. Організація самостійної підготовки учнів до уроків трудового навчання.....	10
3. Форми організації позаурочної самостійної домашньої роботи школярів з трудового навчання	14
4. Використання ігрових педагогічних технологій в позаурочній роботі з трудового навчання.....	15
5. Інформаційно-комунікаційні технології підвищення рівня мотивації позаурочної діяльності учнів із трудового навчання.....	20
Література.....	21

Вступ

Оновлення законодавчої бази й освітніх стандартів сучасної середньої освіти потребує відповідних змін у системі організації предметного навчання, зокрема й трудового навчання. Розробка засад організації трудового навчання учнів 5-9-х класів в умовах Нової української школи обумовлює необхідність формування творчої, усебічно розвиненої особистості учня під час урочної та позаурочної діяльності. Це актуалізує необхідність оновлення підходів до шкільної освіти, розширення можливостей реалізації завдань трудового навчання учнів у позаурочний час.

Навчальними планами закладів загальної середньої освіти передбачені три основні форми організації трудового навчання: уроки, самостійна позаурочна робота школярів, екскурсії, трудова практика (Книга вчителя трудового навчання, 2006). У зв'язку з тим, що навчальний час на позаурочну самостійну роботу учнів складає 1/3 загального навчального часу, велике значення має правильна її організація. Кожен вид позаурочної самостійної роботи школярів повинен містити таку частину навчальної роботи, яка повинна бути обов'язково виконана як своєрідний мінімум, який гарантує оволодіння знаннями і практичними навичками, необхідними для набуття учнями базових і ключових компетентностей, визначених Державним освітнім стандартом базової і повної загальної середньої освіти (2011). Це зумовлює необхідність оновлення форм організації і методів позаурочної навчальної діяльності учнів із трудового навчання.

Види завдань позаурочної самостійної роботи, як правило, визначаються за ознакою їх змістовного результату. Найчастіше ці завдання з трудового навчання задаються школярам у вигляді домашніх завдань різних термінів виконання. Це робота зі спеціальною літературою, розв'язування проектно-технологічних завдань і прикладів, виконання розрахунково-графічних робіт, а також творчі домашні завдання з підготовки тематичних повідомлень для уроків, виконання окремих завдань дослідницьких проектів.

Аналіз сучасного стану організації позаурочної діяльності учнів вказує на необхідність модернізації завдань, змісту та форм організації позаурочної роботи учнів із трудового навчання в школі. На цьому акцентують увагу у своїх дослідженнях українські та зарубіжні науковці, які вказують на відсутність обґрунтування питань щодо сутності, змісту і структури позаурочної діяльності учнів із трудового навчання, принципів, організаційно-педагогічних умов формування, критеріїв, показників та рівнів готовності школярів до позаурочної діяльності цього виду. Це пояснюється тим, що в навчальних планах шкіл урочній формі навчання належить надмірно перебільшена питома вага. Закріплена низкою постанов першої половини 30-х років минулого століття, урочна форма утвердилася на протигагу бригадно-лабораторному методу, який безпідставно було вилучено, що з часом перетворилося на серйозне стримування розвитку середньої школи.

Кардинальні заходи в цьому напрямку ще не знайдені і не реалізовані. Єдиним виходом із цього становища, на думку сучасних дидактів трудового навчання С. Дятленка, О. Медвідь А. Терещука, є скорочення пояснювально-ілюстративної складової в методиці трудового навчання, визначивши оптимальні межі раціональної організації самостійної позаурочної практичної діяльності школярів, наділеної великим потенціалом щодо формування соціально активних і творчих громадян, розвитку їхніх нахилів та здібностей.

Методичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності методики організації позаурочної роботи учнів з трудового навчання засобами компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, які розглядаються як важливе завдання трудового навчання, а позаурочна освітня діяльність передбачає застосування педагогічних технологій трудового навчання, де забезпечується органічне поєднання цих підходів у процесі організації позаурочної роботи учнів, враховуючи індивідуальні особливості трудового навчання школярів, комплексну організацію позаурочної роботи учнів засобами трудового навчання.

1. Планування і організація особистісно орієнтованої самостійної роботи школярів у позаурочній роботі з трудового навчання

Основною характерною рисою сучасних підходів до формування змісту трудового навчання на підставі оновлення освітніх стандартів є бачення самостійної роботи учня як однієї з основних форм організації навчання. Загальний обсяг годин урочної та самостійної позаурочної роботи школярів знаходиться відповідно в межах 50% від обсягу годин, відведених навчальними планами школи на вивчення навчальних предметів. Більше цього, у навчальних планах загальноосвітніх навчальних закладів усе чіткіше реалізується тенденція до скорочення урочних годин та зростання кількості годин на самостійну роботу школярів вдома (50–60% навчального часу) (Книга вчителя трудового навчання, 2006). Такий перерозподіл часу на користь самостійної роботи має привести до якісно інших методів навчання, до змін у програмах навчальних предметів, до іншого їх переліку.

Важливість позаурочної самостійної роботи учнів під час вивчення трудового навчання в школі не викликає сумнівів. Ураховуючи обов'язковість самостійної роботи, неможна покладатися на самоплив у її організації.

Відносно терміну "самостійна робота" існують різні тлумачення, що залежить від того, з якою метою аналізується самостійна робота. Відомі дидакти А. Алексюк (1988), П. Підкасистий (1972) самостійну роботу розглядають як засіб формування самостійності – риси характеру особистості. У вивченні, розумінні змісту навчального матеріалу самостійна робота виконує окремі обов'язкові функції: оволодіння знаннями, способами діяльності, творчими здібностями і емоційно-ціннісним ставленням до світу. Нині відсутня єдина загальноприйнята класифікація самостійних робіт учнів. Ми

виходимо з того, що самостійно школярі працюють безпосередньо в період урочних занять, а також у позаурочній час.

Самостійну роботу можна розглядати як якісну характеристику ступеня дидактичної взаємодії вчителя і учня в процесі навчання, котра визначається рівнем самостійної діяльності учнів у навчанні. І. Чередовим, за рівнем самостійної діяльності школярів в навчанні, виділені три етапи навчального процесу, орієнтовані на поступовий перехід до самостійної діяльності: робота під безпосереднім керівництвом учителя і з його допомогою, напівсамостійна сумісна робота та повністю самостійна робота (Чередов, 1983, с. 81).

Тому поділяємо точку зору А. Алексюка, П. Підкастистого, М. Піскунова, згідно з якою під позаурочною самостійною роботою розуміють таку пізнавальну діяльність учня в позаурочний час, в результаті якої формуються проектно-технологічні знання та навички без безпосередньої допомоги педагога, але у відповідності до вимог, які ставить вчитель трудового навчання, а також особистих інтересів та планів школярів. Навчальний процес під час уроків трудового навчання не є єдиною формою трудової підготовки школярів, він досягає поставленої мети тільки в поєднанні з самостійною позаурочною роботою.

Самостійна робота учнів є однією з основ навчання з точки зору значного обсягу часу, який на неї відводиться (навчальними планами школи передбачається від 0,5 до 1 години самостійних позаурочних занять на одну годину уроків трудового навчання в школі). Але орієнтація на важливу роль самостійної позаурочної роботи школярів недостатньо підкріплюється сучасним її станом у закладах загальної середньої освіти. Про це свідчить ряд об'єктивних та суб'єктивних чинників, які знижують її ефективність.

Значна частина учнів шкіл, не мають достатнього уявлення про організацію навчальної праці, не володіють достатньо розвинутими навичками самостійної роботи. Ми вважаємо, що позитивні зміни в навчанні можуть бути досягнені лише тоді, коли буде створений механізм вирішення основної дидактичної проблеми закладів загальної середньої освіти: створення для учнів умов, які дозволяли б їм "вивчати", а не "вчитися", відчувати себе суб'єктами, а не об'єктами освітнього процесу. Роль вчителя трудового навчання тут полягає в тому, щоб зробити самостійну позаурочну навчальну роботу школярів цілеспрямованою, полегшити їм шлях до оволодіння навчальним матеріалом. Полегшити, а не підміняти своєю активністю вольову, зосереджену, наполегливу самостійну роботу учня, без якої оволодіти предметом «Трудове навчання» неможливо.

Ні в кого сьогодні вже не викликає сумніву, що реформування Нової української школи передбачає в першу чергу розвантаження учнів від урочних занять та збільшення питомої ваги їх самостійної роботи. Дистанційне навчання в умовах карантину обумовило появу численних скарг батьків учнів на непоодинокі випадки зайвого завантаження учнів різними завданнями, дублювання змісту окремих завдань. Завдання не завжди торкаються

вузлових питань трудового навчання, або їх виконання вимагає головним чином репродуктивного мислення. Перехід у 2022 році загальноосвітніх навчальних закладів на навчальні плани Нової української школи і обмеження аудиторного навантаження у чинних планах до 20 урочних годин на тиждень вимагає докорінного поліпшення стану позаурочної самостійної роботи школярів. У цих умовах змінюється структура і зростають вимоги до форм урочної організації навчання, підвищується роль планування позаурочної самостійної роботи школярів. Проте вчителі праці не завжди враховують діалектику самостійності та управління в оцінюванні значення в підготовці учнів предмету «Трудове навчання». Непоодинокими є випадки зайвого навантаження школярів різними завданнями, дублювання змісту окремих завдань. Завдання не завжди торкаються вузлових питань трудового навчання, або їх виконання вимагає головним чином репродуктивного мислення.

Відмічені недоліки обумовили завдання нашого дослідження щодо їх усунення шляхом оптимального планування змісту, типів та обсягу самостійної роботи школярів з трудового навчання в позаурочний час, яке здійснюється з урахуванням затрат часу на її проведення.

Оволодіння системою знань і вмінь з трудового відбувається в процесі обов'язкової самостійної позаурочної роботи школярів. Залежно від рівня їх підготовки, ступеня і профілю закладу загальної середньої освіти, змісту трудового навчання в школі використовуються різні види самостійної позаурочної роботи, які, як процес засвоєння знань, умінь і навичок, реалізуються через систему етапів (процесів): сприйняття, розуміння, осмислення, закріплення, застосування (Дидактика средней школы, 1975, с. 5). Домінуючий етап, або процес, прямо впливає на вибір змісту, методів і форм організації навчання, визначаючи характер дидактичної взаємодії вчителя і учня в цьому процесі. У закладах загальної середньої освіти набули найбільш широкого розповсюдження такі її види:

1. Закріплення і поглиблене вивчення навчального матеріалу трудового навчання за допомогою підручників, посібників і інших джерел.
2. Самостійне вивчення окремих тем і розділів трудового навчання.
3. Виконання проєктно-графічних, розрахункових та інших індивідуальних домашніх завдань.
4. Підготовка до лабораторно-практичних уроків трудового навчання, проміжних перевірок знань, контрольних і самостійних робіт.
5. Виконання індивідуальних або колективних проєктних завдань.
6. Підготовка повідомлень для оголошення на уроках трудового навчання.
7. Участь у виконанні міжпредметних довгострокових дослідних проєктних завдань.

Вибір змісту частини програмового матеріалу, який вноситься на самостійне позаурочне опрацювання, здійснюється із урахуванням складності теми, ступеня висвітлення матеріалу у навчальному посібнику з трудового

навчання, неможливості його вивчення під час урочних занять, а також рівня пізнавальної самостійності, на якому повинен бути засвоєний програмовий матеріал.

Самостійна робота становить сукупність обов'язкових для школярів навчальних доручень, які видаються на різні терміни й характеризуються певними параметрами трудомісткості (Пискунов М., с. 104, 106). Зовнішньою формою самостійної роботи як штучного педагогічного утворення є завдання; внутрішнім змістом – пізнавальне завдання, яке виступає засобом логічної організації навчального матеріалу (Підкасистый П., с. 146-147). П. Підкасистый виділяє чотири типи самостійних робіт за рівнем пізнавальної самостійності навчальних дій учнів: 1) відтворюючі самостійні роботи за зразком, 2) реконструктивно-варіативні, 3) евристичні, 4) творчі (дослідні) (Підкасистый П., с. 158).

Для визначення допустимого рівня пізнавальної самостійності в засвоєнні інформації, ми застосовуємо диференціацію тем трудового навчання, які при вивченні програмового матеріалу можуть використовуватись як базові для реалізації практичних дій. Так, інформація, необхідна для обґрунтування матеріалу вузлових тем, повинна бути засвоєною хоча б на рівні виконання відтворюючих самостійних робіт за зразком. Під час виконання таких робіт пізнавальна діяльність учня спрямована на вчитування в текст навчального посібник або будь-якого джерела, виділення в ньому фактичного матеріалу, який дозволяє знайти відповідь на поставлене вчителем запитання, указівку на характер розв'язання прикладів, задач, одержання нової інформації в межах уже відомих положень. Самостійні роботи цього рівня пізнавальної самостійності виконуються за жорстким планом у вигляді послідовних указівок на необхідність здійснення суворо визначених дій. Цей спосіб самостійного оволодіння знаннями та вміннями з трудового навчання найчастіше реалізується під час виконання учнями перших чотирьох видів самостійної роботи, пов'язаних із закріпленням і поглибленням, самостійним вивченням тем, виконанням невеличких домашніх завдань, підготовкою до урочних занять. Він дозволяє засвоїти навчальний матеріал за відносно короткий час, але не забезпечує збагачення школяра досвідом пізнавальної пошукової, творчої діяльності.

Передумовою накопичення досвіду творчої діяльності є залучення учнів до виконання самостійних позаурочних робіт із на реконструктивно-варіативному рівні їх пізнавальної самостійності. Подібного типу роботи виконуються під час вивчення вузлових тем трудового навчання. Учні стикаються з необхідністю залучення знань із раніше вивчених тем для розв'язання завдань вузлової теми, установлюють внутрішньо-предметні і міжпредметні зв'язки. Цей спосіб оволодіння знаннями та вміннями реалізується під час виконання школярами таких видів самостійної позаурочної роботи, як індивідуальні короткочасні домашні завдання з підготовки повідомлень для уроків, виконання фрагментів проектно-технологічних робіт.

Реконструктивно-варіативні самостійні роботи готують учнів до розв'язання тільки частини завдань (проблем), налаштовують їх на пошук способів застосування набутих знань. Це і становить основу виконання учнями самостійних робіт на евристичному рівні їх пізнавальної самостійності. Під час виконання короткочасних індивідуальних домашніх завдань, виконання фрагментів проєктно-технологічних робіт пізнавальна діяльність школярів спрямована на розв'язання окремих проблемних ситуацій, які створюються вчителем трудового навчання. Унаслідок такої спланованої самостійної роботи учнів набувають досвіду в розв'язанні проблемних завдань, які ґрунтуються на: суперечностях між накопиченими знаннями і новими відомостями, що не можна пояснити на основі попередніх знань; неможливості пояснення нового на основі відомих уже фактів; на пошукові нових рішень, нових способів дій. Але така робота не формує досвіду проведення цілісного дослідження, не формує здібностей самостійного бачення й ефективного розв'язання практично значущих творчих проєктно-технологічних завдань.

Такий досвід накопичується під час виконання творчих (дослідних) самостійних позаурочних робіт. При цьому школяр учить розкривати нові сторони явищ, об'єктів, подій, що вивчаються, висловлювати власні судження, оцінки на підставі всебічного аналізу вихідних даних розв'язуваного домашнього завдання; самостійно розробляти тематику й методику дослідної проєктної роботи, бачити й формувати проблеми в заданій ситуації, ставити нові проблеми і висувати гіпотези та плани їхнього доведення.

Перелічені види завдань із самостійної позаурочної роботи з трудового навчання та рівні пізнавальної самостійності учні під час їх виконання дають змогу побачити динаміку інтелектуального розвитку і на цій основі визначити шляхи вдосконалення планування самостійної позаурочної роботи учнів.

Самостійна робота учня може бути ефективною лише за умови, що виконання завдання не потребуватиме більше часу, ніж є в його розпорядженні.

Розрізняючи 4 типи завдань для самостійної позаурочної роботи учнів, відповідно до рівнів їх пізнавальної самостійності, слід зважати на те, що не можна досягти більш високого рівня, оминаючи попередній. Для засвоєння навчального матеріалу на кожному наступному, більш високому рівні потрібно у 3–5 разів затратити більше часу, ніж на попередньому. Отже, чим вищим є рівень пізнавальної самостійності при виконанні різних видів завдань, тим більший обсяг самостійної роботи виконують учні. Так, наприклад, завдання на самостійне вивчення окремих тем і розділів трудового навчання передбачають їх виконання, як правило, на рівні відтворюючих самостійних робіт за зразком. Учні виділяють у навчальній літературі фактичний матеріал, який дає відповіді на поставлене вчителем трудового навчання завдання. Така робота, згідно з нашими вимірюваннями, потребує таких витрат часу: на вивчення різних видів літературних джерел без

конспектування 5-10 хвилин на одну сторінку і 15–20 хвилин на одну сторінку – із конспектуванням.

Виконання учнями самостійних позаурочних робіт на евристичному рівні пізнавальної самостійності у вигляді довгострокових індивідуальних домашніх проєктних завдань передбачає пізнавальну діяльність із розв'язання окремих пізнавальних ситуацій. Самофотографування школярами власної самостійної позаурочної роботи показує, що норма часу на виконання цих завдань становить 1–1,5 години на одну сторінку письмового звіту. Отже, завдання евристичного рівня пізнавальної самостійності у 5–10 разів є важчими за складністю виконання, ніж завдання на два рівні нижчі (відтворюючі самостійні роботи за зразком).

Якщо вчитель виявляє перевантаженість учнів обов'язковими самостійними роботами, він може вжити заходів щодо зменшення видів завдань, відмовляючись від менш типових або дублюючих одна одну робіт. Педагог має бути впевненим, що самостійна робота повинна бути доведена до певних результатів і виконана в обсязі, який не перевищує визначених норм.

Дуже важливим у змісті календарного планування трудового навчання є правильне, рівномірне розміщення в часі виконання самостійних позаурочних робіт школярів, зв'язування завдань із урочними лабораторно-практичними заняттями. При цьому, знов таки, необхідно прагнути до того, щоб школярі не перевантажувались і до завершення семестру звільнювались від завдань, які включають відтворюючі самостійні роботи за зразком.

З переходом з класу в клас доля часу, що відводиться на самостійну позаурочну роботу, зміст та обсяг її завдань повинні зростати, збільшуватися, а на урочні заняття під безпосереднім керівництвом вчителя трудового навчання – зменшуватися. Доцільність додержання такого співвідношення елементів самостійної позаурочної роботи та урочних занять визначається тим, що свідомими та міцними стають тільки ті знання і вміння, які школярі здобувають самостійною творчою працею.

2. Організація самостійної підготовки учнів до уроків трудового навчання

Сучасна тенденція у шкільній освіті до зменшення обов'язкового щотижневого навантаження учнів сприяє збільшенню обсягів самостійної роботи школярів під керівництвом учителя, що вимагає чіткої дидактичної взаємодії між педагогами та учнями в процесі навчання. Такий підхід передбачає регламентацію самостійної діяльності школярів з кожної теми трудового навчання на семестр, індивідуалізацію навчального процесу, навчання учнів умінням і навичкам самостійної роботи. Уміння і навички самостійної праці необхідні школярам не лише для успішного навчання праці, але і для систематичного придбання і поповнення знань у процесі своєї подальшої життєдіяльності.

Сьогодні ні в кого не викликає сумнівів, що вдосконалення загальної середньої освіти передбачає, в першу чергу, розвантаження учнів від надмірної кількості урочних занять та збільшення питомої ваги їхньої самостійної роботи. Загально визнаним є те, що самостійно школярі працюють безпосередньо на уроках, а також в позаурочний час. Разом з тим у дидактиці середньої школи сьогодні немає чіткої відповіді на питання, що вважати самостійною роботою школярів, що розуміти під її організацією, як її (і чи потрібно) регулювати, яка роль учителя у її здійсненні.

У педагогічній літературі самостійну роботу визначають: за процесуальною ознакою навчання, як частину навчальної роботи, що повинна бути обов'язково виконана, як своєрідний мінімум, який гарантує здобуття знань і практичних навиків (Педагогика школы, 1977, с. 92); за способом організації навчального матеріалу і учнів її визначають як форму організації навчального процесу (Чередов И., 1983, с. 81); за ступенем педагогічного керівництва з боку вчителя і відведеним на її виконанням часом (Есипов Б., 1961, с. 76); як засіб формування самостійності -- риси характеру особистості (Алексюк А., 1998; Пидкасистый П., 1980).

Відсутність єдності в підходах дидактів до визначення самостійної роботи школярів ускладнює осмислення вчителями своєї ролі у ставленні до учнів, які самостійно працюють над освоєнням навчального матеріалу з трудового навчання.

На практиці школярі недостатньо підготовлені до самостійного здобуття знань. Ускладнює ситуацію відсутність навчальної літератури з трудового навчання, яка б відповідала зростаючим вимогам сьогодення до самоосвіти школярів, а також відсутність загально визнаних дидактичних вимог до розробки методичних матеріалів до самостійної роботи, які готують вчителі на допомогу учням. На сьогодні ще недостатньо відпрацьовані ефективні форми контролю за якістю самостійного опрацювання навчального матеріалу з трудового навчання, а також можливості індивідуального підходу до організації самостійної роботи учнів.

Існуюча теоретична невизначеність такого дидактичного поняття як „самостійна робота учнів" та труднощі її організації в практиці трудового навчання визначили напрямки нашого дослідження з пошуку нових підходів до забезпечення оптимальних умов для самостійної роботи учнів у позаурочний час.

Одним із найпоширеніших, під час вивчення трудового навчання учнів, є позаурочний вид самостійної роботи, що визначається кінцевою метою навчання: підготовка до наступних урочних занять. Цей вид самостійної роботи над навчальним матеріалом, виступаючи процесом засвоєння знань, умінь і навичок, здійснюється через систему етапів (процесів): сприйняття, розуміння, осмислення, закріплення, застосування (Дидактика средней школы, 1975, с. 5]. Домінуючий етап або процес прямо впливає на вибір змісту, методів і форм організації самостійної роботи учнів,

визначаючи характер дидактичної взаємодії учня і вчителя в процесі навчання. Здійснюючи, в ході цієї взаємодії орієнтацію школярів на самостійну діяльність, вчитель праці поступово зменшує свою допомогу у виконанні учнями навчальних завдань. До самостійної роботи, як особливої навчальної діяльності, потрібно вести школярів поступово. Тому, самостійну роботу можна розглядати як якісну характеристику ступеня дидактичної взаємодії вчителя і учнів у трудовому навчанні, яка визначається рівнем самостійної освітньої діяльності школярів. Рівень самостійної роботи визначається педагогічно виправданим поєднанням управління навчальною діяльністю з боку вчителя та самостійною діяльністю школярів. За рівнем самостійної діяльності учнів у навчанні І. Чередов виділяє три етапи навчального процесу, орієнтовані на поступовий перехід до самостійної діяльності: робота під безпосереднім керівництвом вчителя із його допомогою, напівсамостійна сумісна робота та повністю самостійна робота (Чередов І., 1983, с. 81).

В основу організації позаурочної самостійної роботи школярів нами покладені такі принципи:

1. Формування в учнів стійкої позитивної мотивації до самоосвіти й самовдосконалення.
2. Точне планування з врахуванням норм часу, змісту, обсягів і видів самостійної роботи.
3. Створення методичних рекомендацій з окремих тем і розділів трудового навчання для опанування школярами навичками самостійної роботи.

Розвитку внутрішньої пізнавальної та емоційної мотивації, виникненню позитивного ставлення учнів до самостійної роботи над навчальним матеріалом сприяє їх дидактична взаємодія з учителем, яка забезпечує рівність позицій школяра і вчителя, що взаємодіють як рівноправні учасники навчального процесу. Адже одна справа, коли говоримо школяреві як потрібно організувати самостійну роботу, і зовсім інша, коли він організує її за допомогою вчителя сам. У процесі цієї роботи проявляється елемент співробітництва між учнями і вчителями, що сприяє відповідальному ставленню школярів до навчання. З'являється інтерес до самого процесу трудового навчання. Пізнавальна задача „зрозуміти” навчальний матеріал витісняє мнемічну „запам'ятати” його. Виникає почуття впевненості у своїх силах, без якого є неможливою пізнавальна активність учнів. Таким чином формується новий смисл навчання.

Планування самостійної роботи школярів здійснюється шляхом визначення за навчальною програмою кількості уроків праці, їхнього змісту, вибору термінів їх проведення. Зміст та види самостійної роботи встановлюються шляхом виявлення взаємозв'язку понять, знань, умінь і навичок в межах програми трудового навчання, а також вузлових тем, знання яких визначає знання предмету в цілому. Вибір змісту частини програмового матеріалу, який виноситься на самостійне опрацювання

здійснюється із урахуванням складності теми, ступеня висвітлення матеріалу у шкільному підручнику, неможливості його вивчення під час урочних занять, а також рівня пізнавальної самостійності, на якому повинен бути засвоєний програмовий матеріал.

Встановленню постійного режиму обов'язкової самостійної роботи школярів сприяє її планування на підставі визначення змісту, термінів проведення і видів урочних занять, а також витрат часу на її проведення у вигляді так званих семестрових графіків самостійної роботи школярів. Ці графіки доводяться до відома учнів учителем на початку семестру. Саме використання графіка дозволяє розв'язати таке складне педагогічне завдання як визначення обсягів обов'язкової самостійної роботи учнів.

Самостійна робота з трудового навчання неможлива без відповідного унаочнення і забезпечення школярів методичними вказівками, які є необхідними під час підготовки до різних типів урочних занять. Ось чому виникає необхідність у великій підготовчій методичній роботі вчителя. Школяр повинен одержати методичні рекомендації і усне пояснення специфіки роботи з самостійної підготовки до наступних уроків. Особливо детальному опрацюванню підлягають методичні вказівки до тих тем трудового навчання, матеріал яких внаслідок відсутності часу не викладався на уроках. У методичних розробках конкретно вказується назва теми наступного уроку, детально приводиться мета підготовки до нього, дається перелік літератури, розглядається методика самостійної роботи з підготовки до наступного урочного заняття, подаються питання для самоконтролю школярів, даються індивідуальні довгострокові та короткочасні проектні домашні завдання та вказується методика їх виконання. Крім цього до методрозробки можуть бути включені завдання для повторення навчального матеріалу, розрахунково-графічні, аналітичні задачі. Така методична забезпеченість сприяє розвитку самостійності учнів.

Успіх підготовки до уроків праці різних типів залежить від самостійної позаурочної навчальної діяльності школярів, що ґрунтується на формуванні стійкої позитивної мотивації до самоосвіти й самовдосконалення, точному плануванні з врахуванням норм часу, змісту, об'єму і видів самостійної роботи та на створенні методичних рекомендацій з окремих тем і розділів трудового навчання для опанування школярами навичками самостійної роботи. Досвід показує, що реалізація описаних принципів організації самостійної роботи школярів сприяє інтенсифікації трудового навчання, глибокому вивченню і систематизації роботи над навчальним матеріалом, розвитку творчої активності школярів.

3. Форми організації позаурочної самостійної домашньої роботи школярів з трудового навчання

Сучасними навчальними планами загальноосвітніх шкіл передбачені три основні форми організації трудового навчання: уроки, самостійна позаурочна робота школярів, екскурсії, трудова практика (Книга вчителя трудового навчання, 2006). У зв'язку з тим, що навчальний час на позаурочну самостійну роботу учнів складає 1/3 загального навчального часу, велике значення має правильна її організація, яка передбачає різні види самостійної пізнавальної діяльності школярів (за ознакою її мети): закріплення та поглиблене вивчення матеріалу; вивчення окремих тем і розділів трудового навчання; підготовка до урочних занять; участь у проектно-технологічній діяльності.

Обов'язкова самостійна робота, як справедливо вказується П. Підкасистим, є штучним педагогічним утворенням, зовнішньою формою якої є завдання. Внутрішнім змістом самостійної роботи є пізнавальне завдання, яке виступає засобом логічної організації навчального матеріалу (Підкасистый П., 1980, с.146-147).

Під час виконання практичних робіт на уроках та в ході домашніх самостійних робіт, що пов'язуються із матеріалом уроку, доцільно розв'язувати фронтальні та індивідуальні завдання, які вимагають від школярів вияву різних рівнів їх пізнавальної самостійності.

Вивчення поглядів школярів та дидактів на найбільш ефективні форми навчального процесу свідчить, що вони не співпадають. Це пояснюється тим, що навчальних планів шкіл урочній формі навчання належить надмірно перебільшена питома вага.

Залежно від кількості осіб, які охоплені виконанням домашніх завдань можна виділити наступні форми організації самостійної роботи школярів: індивідуальна (кожен учень самостійно виконує поставлене перед ними різне за змістом завдання); парна (школярі виконують завдання у двох); групова (спільне виконання завдання невеликою групою школярів); фронтальна (виконання всіма учнями однакового завдання).

Під час уроків трудового навчання школярам пропонуються фронтальні завдання, які сприяють розвитку у них пізнавальних інтересів і узагальнюють їх знання із суміжних дисциплін. Домашня самостійна робота учнів із виконання фронтальних завдань стає передумовою до активної індивідуальної самостійної роботи школярів. Особливо цьому сприяють розроблені вчителем завдання, що створюють проблемні ситуації і збуджують в учнів інтерес до пошуку. Водночас корисно практикувати індивідуальні завдання з елементами дослідної роботи, які ґрунтуються на поглибленому всебічному дослідженні документів, навчальної літератури, Інтернет-джерел, засобів масової інформації, практичного досліду установ, підприємств, організацій з досліджуваних питань; теоретичних основ обґрунтування різних об'єктів, процесів і явищ, які вивчаються в трудовому навчанні.

Перелічені форми організації самостійних домашніх робіт під час їх

виконання дають змогу бачити динаміку інтелектуальності розвитку і на цій основі визначити шляхи вдосконалення організації самостійної роботи школярів по виконанню домашніх завдань різних видів.

4. Використання ігрових педагогічних технологій в позаурочній роботі з трудового навчання

У багатьох країнах світу давно розуміють, що майбутнє за тією цивілізацією, яка максимально забезпечить розвиток інтелектуального та творчого потенціалу своїх громадян. Значимість освіти та її роль у суспільстві вважається ключовою тенденцією розвитку сучасного суспільства.

Для сучасного суспільства впровадження інноваційних технологій в освіту має не стільки теоретичне, скільки практичне значення, оскільки в умовах глобалізації воно стосується його історичного розвитку та перспектив, які пов'язані з так званими "високими технологіями".

У навчальних закладах України діловим іграм стали приділяти належну увагу ще із середини 60-х років минулого століття. Сьогодні гра, як один із найдавніших педагогічних засобів, переживає період своєрідного розвитку, з успіхом застосовується як у шкільному, так і в професійному навчанні. Зростання інтересу до гри зумовлюється, з одного боку, розвитком педагогічної практики, а з другого - соціальними і економічними проблемами формування всебічно розвиненої, активної особистості (Венгер Л., 2008, с. 10).

Використання ділових ігор у позаурочному навчальному процесі вирішує такі завдання: розвиває практичне мислення учнів, вміння аналізувати ситуацію, приймати конструктивні рішення; змістом ділових ігор є імітація умов певних ситуацій, її динаміка, а також діяльність і взаємостосунки зайнятих в цьому особистостей; виконуючи вимоги гри, її учасники приймають професійні норми спілкування.

Позаурочна робота учнів з предмету "Трудове навчання" тісно пов'язана з розвитком творчої активності учнів, а ділова гра є засобом розвитку творчого мислення, у процесі якої учень набуває здібностей аналізувати специфічні ситуації та вирішувати нові для себе завдання. За результатами оцінювання діяльності учасників ділової гри можна отримати достатньо повну картину їх особистих здібностей і професійних нахилів. Ділова гра виконує важливі функції : навчальну, виховну, розвивальну, а головне, є ефективним методом активного учня, який збуджує зацікавленість школярів при вивченні предмета, сприяє творчому розвитку особистості (Віценя Л., 2006).

У ділових іграх активність учнів має яскравий, довготривалий характер. Зазначене пов'язане з різними причинами. По-перше, під час застосування ділових ігор, процес навчання максимально наближається до реальної практичної діяльності. По-друге, ділова гра є колективним методом навчання. Якщо традиційні методики орієнтовані, переважно, на індивідуальне навчання, то у ділових іграх рішення приймається колективно. У процесі гри можливе проведення контролю знань учнів. Отже, використання ділової гри робить процес навчання більш творчим та захоплюючим. Одним із важливих

інтерактивних елементів, що сприяють готовності учнів до активних дій, є створення емоційного настрою на уроці. Учителю доцільно розпочинати позаурочні заняття з повідомлення учням цікавих фактів, висловів відомих людей, фраз, віршових елементів, що спонукають до роздумів, задають тон уроку. Якщо учень із настроєм розпочинає навчання, то в нього усе вдасться (Лебедева Г., 2007, с. 24).

Під час використання ділових ігор у позаурочному навчанні школярів можна об'єднувати в групи, бригади тощо. Групи можуть бути статичними, коли учнів об'єднують за навчальними можливостями у диференційовані групи для виконання завдань різної складності. У динамічні, ситуативно сформовані групи, учні об'єднуються для бригадної форми роботи, під час виконання практичних чи лабораторних робіт. Можливе також формування динамічних груп, в які вихованці об'єднуються під час роботи над певним творчим завданням чи спільним творчим проектом.

Працюючи в парах, учні мають час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім презентувати свої думки перед класом. Такий вид співпраці сприяє ще й тому, що учні не можуть ухилитися від виконання завдань. Гра як побудова навчального процесу з метою освоєння соціальної реальності містить наступні компоненти:

- ігрові ролі і їх прийняття;
- побудова за визначеними правилами ігрової дії;
- моделювання ігрового процесу і супутнього йому емоційного напруження (технологія гри).

Організація та проведення ділової гри - це дуже тривалий і трудомісткий процес. Він полягає у створенні ігрової імітації моделі, визначення мети, предмета гри та етапів її проведення, створенні сценарію, графічної моделі взаємодії учасників, визначенні правил гри та системи оцінювання учасників. Ділова гра в умовах швидкого зростання обсягу інформації, є найефективнішим засобом досягнення міцних, глибоких знань, навичок та вмінь. Вони не тільки озброюють учнів результатами пізнання, а й формують самостійність, розвивають та вдосконалюють здібності до творчої діяльності.

Організація та проведення ділових ігор вимагає попередньої підготовки. Щоб правильно обрати форму ділової гри доцільно попередньо провести опитування учнів, їх здібності, погляди на майбутню професію. Серед якостей, які розвиваються у процесі ділової гри, дисциплінованість, працелюбність, ініціативність, активність, урівноваженість, самостійність, спостережливість, оперативність. Під час проведення ділової гри можна використовувати методи: опитування, анкетування, тестування, аналізу та самоаналізу.

На практиці в системі активного навчання використовуються різні моделі навчальних ігор: імітаційні, операційні, рольові, сюжетні, ігри-змагання. Основними атрибутами ділової гри є:

- 1) гра імітує той чи інший аспект цілеспрямованої людської діяльності;
- 2) учасники гри отримують ролі, які визначають відмінність їхніх інтересів і спонукають до дій в грі;

- 3) ігрові дії регламентуються системою правил;
- 4) у діловій грі перетворюються просторово-часові характеристики модельованої діяльності.

Більш повне і конкретне уявлення можна отримати на основі знайомства з етапами розробки ділових ігор. При розробці ділової гри можна виділити наступні етапи:

1. Проблематизація і тематизація.
2. Визначення за призначенням (для навчання, в дослідницьких цілях, прийняття рішень, проектування).
3. Виділення метою конструювання.
4. Аналіз головних закономірностей, зв'язків, відносин, моделювання діяльності, виходячи з проблем, що лежать в основі гри.
5. Виділяються ігрові одиниці та функції. На основі цієї роботи створюється сценарний план і продумуються ігрові події.
6. Створюється перелік рішень, які можуть приймати гравці. На даному етапі визначені основні точки, на яких базується проста гра.
7. Формулювання правил, розподіл ролей серед гравців.
8. Формулювання системи шрифтів і заохочень, визначення критеріїв виграшу. Результати гри можуть бути очевидні, виражені кількісно, і можуть оцінюватися (Характеристика ігрових технологій).

Для проведення ділової гри спочатку вчитель штучно створює ситуацію, метою якої є вирішення навчального (виробничого, методичного, управлінського завдання). Це дає можливість практично програти будь-яку конкретну ситуацію відповідно до мети, дає змогу глибше проникнути у психологію стосунків між педагогом та учнями, зрозуміти, що визначає ці взаємини, простежити процедуру створюваної ситуації в динаміці.

У структурі ділової гри обов'язково мають бути п'ять основних етапів:

- 1 етап - чітке визначення мети, завдань ділової гри, конструювання її структури, розробка сценарію, технології її проведення, правил гри, інструкцій;
- 2 етап - розподіл ролей;
- 3 етап - організація самостійної пошукової роботи над розв'язанням визначеної проблеми чи окремих її аспектів;
- 4 етап - дискусія, захист ідей, проектів, пошук оптимальних варіантів, тренінгу, "мозкового штурму";
- 5 етап - підбиття підсумків, узагальнення результатів, прийняття рішень.

До основних взаємопов'язаних компонентів гри належать: ігрова задумка, правила, ігрові дії, дидактичні завдання (пізнавальний зміст), обладнання, результати гри.

Переваги ігрової методики в тому, що гра добре відома, звична й улюблена форма діяльності для людини будь-якого віку. У грі легше долаються труднощі, перешкоди, психологічні бар'єри. Дозволяє вирішувати питання передачі знань, умінь, навичок; багатofункціональна, її вплив на учня

можливо обмежити одним аспектом, переважно колективна або групова форма роботи, в основі якої знаходиться змагання.

Під час гри учасник має отримати приз: матеріальний, моральний (грамота, широке оголошення результатів, заохочення), психологічний (самоствердження, самооцінка); має чітко поставлену мету й відповідний педагогічний результат.

Виконуючи ігрові завдання учасники можуть показати не тільки професійні знання і уміння, але і загальну ерудованість, такі риси особистості, як рішучість, оперативність, комунікативність, ініціативність, активність, від яких нерідко залежить результат гри. Перевага ділової гри полягає в тому, що, узявши на себе ту або іншу роль, учасники гри вступають у взаємостосунки один з одним, причому інтереси їх можуть не співпадати. В результаті виникає конфліктна ситуація, що супроводжується природною емоційною напруженістю, що створює підвищений інтерес до ходу гри (Селевко Г., 2006).

Використовуючи різні види ігор вчитель має величезний арсенал способів організації навчально-пізнавального розвитку інтелекту дітей і підвищення їх творчого потенціалу. В грі поступово готується свідомість дитини до майбутніх змін умов життя, стосунків із однокласниками. Через гру формуються такі якості, як самостійність, ініціативність, організаційність, розвиваються творчі здібності, що викликає в учня живий інтерес до трудового навчання, дозволяє підвищувати рівень успішності і розвитку розумових процесів школярів.

В позаурочній діяльності з трудового навчання можна використовувати кросворди різної складності, враховуючи вікові особливості учнів, рівень підготовки та складність теми. Розв'язування кросвордів сприяє формуванню в дітей пізнавального інтересу, спонукає до читання технічної довідкової літератури, допомагає засвоїти відповідну термінологію. Такі ігри розвивають та тренують пам'ять, загострюють кмітливість, спонукають аналізувати, порівнювати, орієнтуватися у сучасній інформації, обирати потрібні завдання. Кросворди можна використовувати перевіряючи знання учнів на різних етапах уроку. Іншою формою закріплення знань учнів на позаурочних заняттях є проведення бліц - турнірів, тестів, кросчайнвордів, гри "мікрофон" (Пометун О., 2004).

Виготовлення саморобних розвивальних іграшок з різних матеріалів викликає значний інтерес в учнів, розвиває сенсорні здібності, кмітливість, допитливість тощо. На таких заняттях вчитель може поєднувати гру і працю, працю і творчість. Щоб підвищити пізнавальну активність учнів та творчу діяльність під час виконання практичної роботи доцільно використовувати творчі завдання: "Оживи ляльку", де діти повинні скласти міні-розповідь про свій виріб або створити рекламу власного виробу і презентувати її перед класом. З 5 по 11 клас можна проводити наступні ділові ігри: "Творчий звіт", "Аукціон", "Виставка продаж", під час яких проводиться не тільки процедура захисту проекту, а й процес розробки конструкції та змагання між творчими бригадами.

Особливу популярність серед учнів набуває пошукова робота. Під час вивчення теми "Сервірування столу" учням пропонується домашнє завдання: проаналізувати різні прийоми сервірування столу, а на уроці граючи в гру "Чекаємо гостей" кожна бригада демонструє свої знання (Терещук А., 2006).

Учнів старшої школи можна залучати до позаурочної розробки сюжетної гри або підбору матеріалу. В 9 класі, можна запропонувати проведення заняття, в ході якого учні виконують ігрові завдання. На такому занятті краще закріплюються знання, вміння та навички. Важливим засобом активізації пізнавальної діяльності школярів, розвитку їх самостійності і мислення є організація тематичних прогулянок та екскурсій.

Проведення дидактичної гри має деякі особливості. Перш за все це стосується темпу гри. Напружена розумова діяльність, підвищена увага швидко стомлюють дітей. Тому рекомендовано проводити 10-хвилинні розминки, щоб знімати в учнів розумову напругу.

Сюжетна гра. Учні виконують певні ролі, програють певний сценарій, діалог. Формат гри може бути масовою. Такі ігри сприяють поглибленню, закріпленню навчального матеріалу. Активізація учнів досягається цікавим сюжетом гри, особистою участю дітей.

Інтелектуальні ігри. Ще більшу активність в учнів можна спостерігати при використанні спеціальних інтелектуальних завдань, які вимагають від учнів активної пізнавальної діяльності. До цієї категорії відносяться так звані завдання на кмітливість. Інтерес гри зазвичай містить у собі проблему, цим і пояснюється їх привабливість для учнів. До них відносяться відгадування загадок, ребусів тощо. Відгадування загадок учнями можна розглядати, як процес творчий, а саму загадку як творче завдання. Загадки можна використовувати в різних класах, перевіряючи на скільки учні засвоїли теоретичний матеріал, або просто з метою створення атмосфери позитиву, у вигляді головоломки стосовно теми, що вивчається впродовж позаурочної діяльності (Шостак І., 2005).

У підрозділі проаналізовано, як використання інноваційних ігрових технологій у позаурочній роботі з трудового навчання, які впливають на формування творчої активності учнів. Організація ігрових ситуацій на заняттях з трудового навчання допомагає моделювати творчий процес, створює сприятливі умови для розвитку творчих здібностей учнів, інтерес до самостійних досліджень. Під час гри дитина вчиться аналізувати свої дії, самостійно приймати рішення, займатися творчістю, оцінювати свою поведінку. Часто гра вимагає колективного виконання завдань, що забезпечує психологічний комфорт її учасників, прискорює процес творчого пошуку та реалізації ідей. Творча атмосфера є ознакою будь-якої гри. Тому навчально-пізнавальна діяльність учнів на позаурочних заняттях із організацією ігор перетворюється на творчу навчальну діяльність, за якої діти знаходяться альтернативні варіанти вирішення тих чи інших завдань, обґрунтують прийняті рішення, висловлюють власну думку.

5. Інформаційно-комунікаційні технології підвищення рівня мотивації позаурочної діяльності учнів із трудового навчання

Педагогічні технології підвищення рівня мотивації особистості у позаурочній діяльності школярів із трудового навчання розкривають загальні закономірності (цільові, процесуальні, кількісні та розрахункові компоненти) пізнавальної діяльності учнів на основі поєднання традиційних і інноваційних концепцій сучасної теорії розвитку особистості.

У сучасній теорії та методиці трудового навчання поступово набирає мотиваційної сили суперечність між прагненням школярів до свободи вибору освітніх траєкторій у позаурочній діяльності та дієвістю такого вибору, який би забезпечив оптимальність співвідношення між особистісними витратами на освітньо-трудова діяльність і кінцевим результатом з отримання бажаних результатів праці і навчання.

Успішність оволодіння предметними та ключовими компетентностями з трудового навчання в умовах вільного вибору освітніх траєкторій можуть забезпечити особистісно орієнтовані педагогічні технології подолання суперечності між прагненнями школярів до свободи вибору видів позаурочної діяльності і можливістю гарантовано успішного оволодіння цими компетентностями, що виступає проявом соціальної безпеки і захищеності особистості учня.

Використання *інформаційно-комунікативних технологій* (Новые педагогические и информационные технологии, 2000) у позаурочній діяльності учнів з трудового навчання дозволяє, на відміну від традиційного навчання, вільно обирати рівень складності освітньо-трудова завдань. Школяр при цьому не залежить від негативного емоційно забарвленого ставлення до себе, бо педагогічні програмні засоби, як правило, запрограмовані на дружнє ставлення до користувача і тим самим орієнтують його на успіх у позаурочному трудовому навчанні.

Можливість користувача вільно, на свій розсуд, активно взаємодіяти з усіма можливими суб'єктами навчання: вчителем трудового навчання, однокласниками, педагогічними програмними засобами, здійснювати їх відбір, змінювати місце, час, тривалість, темп позаурочної освітньої діяльності з трудового навчання – все це забезпечує інтерактивність трудової підготовки за умов застосування *технології використання мережі Інтернет в навчальному процесі* (Полат Е., 2008).

Розглянуті нами особистісно орієнтовані педагогічні технології подолання суперечності між прагненнями школярів до свободи вибору видів позаурочної освітньої діяльності і можливістю гарантовано-успішного оволодіння предметними та ключовими компетентностями з трудового навчання виступають, згідно з гуманістичною теорією особистості Е. Фромма, провідною мотиваційною силою у трудовому становленні особистості, умовою соціальної безпеки і захищеності особистості школяра, а також визначатимуть основні орієнтації його характеру в майбутньому.

Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : [підручник] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
3. Венгер Л. А. Гра як вид діяльності / Л. А. Венгер. // Записки психології. - №3. – 2008.
4. Віценя Л. Знайти себе у творчості у грі / Л. Віценя. // Зоря Полтавщина №91. – 2006.
5. Дидактика средней школы : [учеб. пособие для пед. ин-тов] / Под. ред. М. А. Данилова и М. Н. Скаткина. – М. : Просвещение, 1975. – 303 с.
6. Дидактика средней школы. Москва: Просвещение, 1975. 303 с.
7. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроке. Москва: Просвещение, 1961. 157 с.
8. Книга вчителя трудового навчання (обслуговуючі види праці) : Довідково-методичне видання / Упоряд. Н. Б. Лосина, Б.М. Терещук. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 608 с.
9. Книга вчителя трудового навчання : довідково-методичне видання / [упоряд. С. М. Дятленко. – 2-ге, доповн. Вид.]. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 464 с.
10. Лебедева Т. Ділові ігри для ділових людей / Т. Лебедева. // "Час і думка".- Одеса, 2007.
11. Новые педагогические и информационные технологии / Под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2000. – 272 с.
12. Педагогика школы. Москва : Просвещение, 1977. 383 с.
13. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1972. – 184 с.
14. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении : теоретико-экспериментальное исследование. Москва : Педагогика, 1980. 240 с.
15. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении : теоретико-экспериментальное исследование / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.
16. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении : теоретико-экспериментальное исследование / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.
17. Пискунов М. У. Организация учебного труда студентов / М. У. Пискунов. – Минск : БГУ, 1982. – 142 с.
18. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : [учеб. пособие для студ. вузов] / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина – М. : Академия, 2008. – 365 с.
19. Пометун О. Сучасний урок: інтерактивні методи навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
20. Селевко Г. Ігрові технології / Г. Селевко. // Шкільні

технології. - №4. – 2006. – С. 23-33.

21. Терещук А. Методи творчої діяльності на уроках трудового навчання / А. Терещук. // Трудова підготовка в закладах освіти №1. – 2006.

22. Характеристика ігрових технологій [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.studfiles.ru/preview/4531348/>.

23. Чередов И. М. Методика планирования школьных форм организации обучения. Омск : Омский пед. ин-т им. А. М. Горького, 1983. 104 с.

24. Чередов И. М. Методика планирования школьных форм организации обучения / И. М. Чередов. – Омск : Омский пед. ин-т им. А. М. Горького, 1983. – 104 с.

25. Шостак І. В. Особистісно орієнтований підхід до трудового навчання / І. В. Шостак. // Новий колегіум. - №4. – 2005. – С. 52-54.

